

kels en welke, hoeveel dorpen, hoe grote afstanden enz.). Dit hoeveel is al moeilijk te berekenen voor de eerstvolgende 5 à 15 jaar, laat staan voor een periode van meer dan 50 jaar. De planologen moeten hun plannen bovendien „verkopen” aan hun opdrachtgevers en de belanghebbenden van nu, die al gauw geneigd zijn niet te ver vooruit te schouwen, omdat het heden en de nabije toekomst al genoeg moeilijkheden opleveren. Het is natuurlijk waar, dat een voorspelling van een ontwikkeling over 50 jaar niet alleen betrekkelijk vaag moet blijven en tal van onzekere elementen in zich zal bergen, maar ook zo sterk afwijkt van de situatie van thans, dat slechts zeer weinigen in staat en bereid zijn een dergelijke visie als realiteit te aanvaarden.

Hoewel op Woudschoten geen definitieve conclusie is bereikt, blijven beide problemen bijzonder actueel: moeten wij ook in ons land en in onze huidige zuiver agrarische gebieden rekening houden met een nauwe integratie van stad en platteland, van industrie en landbouw, van woon- en werkplaats, van stedelijke structuur en cultuur enerzijds en plattelandsstructuur en cultuur anderzijds? En indien dit bevredigend wordt beantwoord, moeten wij in dit geval meer dan tot dusver bij ons planologisch beleid deze ontwikkeling-op-lange-termijn in de plannen opnemen of moeten wij ons beperken tot de nabije toekomst?

PRO MERTON, zijnde een Anti Thoenes' Anti Zetterberg

door J. J. A. VAN STRATEN

Summary

Refutation of „Anti Zetterberg”, Thoenes' article in Soc. Gids, sept. 1959. Since the article is intended to be a critical appraisal of the theories of the Middle Range, it is hardly permissible not to pay any attention to Merton's „Social Theory and Social Structure” (second impression). It is shown that the article contains controversial remarks and is very ambiguously formulated in crucial parts. At the end a wrong representation is given of European versus American sociology. Zetterberg's „On Theory and Verification in Sociology” might not do much credit to theory formation, a critical appraisal of Merton's considerable contributions in this field has yet to appear.

1. Theorieën van middelbare reikwijdte. Ontstaan en ontwikkeling

Sinds Robert K. Merton — in de American Sociologica Review van 1948 — voor het eerst zijn gedachten over theorieën van middelbare reikwijdte (theories of the Middle Range) formuleerde,

zijn er meer dan tien jaren verstreken, tien jaar, waarin de literatuur over dit onderwerp en aanverwante gebieden niet onbelangrijk is aangegroeid.

In 1951 verscheen Mertons „Social Theory and Social Structure”, waarin hij zijn denkbeelden over sociologische theorie parafraseerde en uitbreidde.

In 1957 verscheen van dit boek een herziene en vermeerderde druk, waarvan de inhoud voor meer dan een derde nieuw is. Voor ons onderwerp is van belang, dat in tekst en voetnoten van de verdere ontwikkeling van de theorieën van middelbare reikwijdte rekenschap gegeven wordt. Zo worden in een noot op blz. 10 vier auteurs genoemd die hierover middelerwijl gepubliceerd hebben. Een ervan is Hans L. Zetterberg met het door Thoenes besproken boek. Elders, in Mertons boek verspreid, worden nog meer werken genoemd. Tenslotte geeft de auteur in een nieuw hoofdstuk „Continuities in the theory of reference groups and social structure” in een honderdtal bladzijden een prachtige demonstratie van wat werken met theorieën van middelbare reikwijdte betekent.

2. Pro Merton als antwoord op Anti Zetterberg

Het bovenstaande beperkt zich tot Mertons opvattingen over theorie in de sociologie. Daarnaast heeft men o.a. dankbaar gebruik gemaakt van zijn onderscheiding in manifeste en latente functies en dysfuncties, terwijl zijn in 1951 nog nieuwe, „etymologisch dwaze” woord serendipiteit blijkbaar in zo'n behoefte voorzag, dat het in de V.S. een modewoord geworden is (zie de noot op blz. 104).

Karakteristiek voor Merton is niet alleen dat hij ook hier direct een probleem ziet: waar kan men de kulturele resonantie van deze nuttige term aan toe schrijven? — maar ook een studie erover in uitzicht stelt.

Merton is de schepper van de term theorieën van middelbare reikwijdte; hij geeft er een praktische toepassing van en hij legt rekenschap af van de verdere ontwikkeling, ook bij andere geleerden, van deze soort van theorieën.

Men kan zeer wel een „Anti Zetterberg” schrijven, d.i. kritiek leveren op diens „On Theory and Verification in Sociology”, maar als het bedoelt te zijn „een kritische beschouwing over enige vooronderstellingen achter de gangbare versie van middel-range-theory” kan men Merton natuurlijk niet buiten spel laten. Vandaar dat ik de afwijzing van Thoenes' kritische beschouwing Pro Merton noem en dienovereenkomstig te werk ga.

3. Anti Thoenes' Anti Zetterberg

Merton weet in een heldere stijl zijn standpunt duidelijk te maken. Dat kan van Thoenes' artikel, in de Sociologische Gids van sept. 1959, niet gezegd worden.

De spellingfouten in het Frans (La Place, la médecine), Duits, (ruime keus) en Engels (usefulness) schrijf ik uitdrukkelijk toe aan een forse zetduivel.

Af te keuren zijn echter constructies als „een oude set, die bezig is door nieuwe vervangen te worden”, „aanvaarding van de beklemtoning der middle-range-horizont” en „overschakeling op synthetische gedachte structuuronderkenning”.

Af te wijzen is Thoenes' beschouwing, omdat hij

1. geen blijk geeft op de hoogte te zijn van de publicaties betreffende het besproken onderwerp;
2. uitspraken geeft, die met elkaar in tegenspraak zijn;
3. op essentiële punten zeer vaag blijft;
4. een vals beeld suggereert van de verhouding tussen Europese en Amerikaanse sociologie.

Ad. 1. Thoenes citeert de eerste druk van Mertons standaardwerk. Uit niets blijkt, dat de tweede druk hem bekend is. Dit betekent, dat de gehele, hierboven zeer kort aangestipte, verdere ontwikkeling in zijn kritische beschouwing niet ter sprake komt. Maar ook wie Mertons eerste druk alleen bestudeerd heeft, mag niet

1e. een paragraaf wijden aan „de opbouw van een theorie”, zonder met een woord te reppen over Mertons hoofdstukken II en III van Part I, te weten „the bearing of sociological theory on empirical research” en „the bearing of empirical research on sociological theory”.

2e. werken van Mannheim citeren zonder aan te geven waarom hij het (blijkbaar, uit de context) niet eens is met Mertons kritiek hierop.

Mannheims algemene totale ideologie leidt volgens Merton (en waarlijk niet volgens Merton alleen) tot een radicaal relativisme; met de vertrouwde vicieuze cirkel, dat de proposities die tot dit relativisme leiden ipso facto ongeldig zijn. Mannheim ziet in, dat dit tot intellectueel nihilisme leidt en vindt zijn redmiddel in de klasseloze positie van de sozialfreischwebende Intelligenz. De Seinsverbundenheit van het denken geldt niet voor de intellectueel. Tot zover Mannheim.

Neemt men het laatste aan, dan geldt dus - evenals voor de theoreticus die beide proposities verwérpt - dat men geen „ideologisch bijmengsel” zal aantreffen in de gevormde theorie; gelooft (inderdaad gelooft) men in de algemene totale ideologie, dan draait men dus niet alleen in de vicieuze cirkel, maar is er

door de algemeenheid en totaliteit, de facto niets veranderd. Terzijde: dat Lucasz dit vraagstuk behandelt vanuit marxistisch standpunt vindt Thoenes interessant. Merton toont aan, dat Mannheims standpunt eigenlijk al marxistisch was.

Ad. 2. Op blz. 180 heet het dat de miniatuurtheorie op technisch dwingende gronden terecht komt bij de miniatuuergroep (en dat schijnt geen best uitgangspunt te zijn). Maar op blz. 164 staat terecht - dat het niet zozeer gaat om onderzoek van meer beperkte groepen, kleinere culturen of kortere perioden, maar om een beperking van het aantal hypothesen; en als voorbeelden worden (rechtstreeks of indirect) onderzoeken over frustratie, agressie en bureaucratie gegeven. Hier is sinds 1957 dus nog aan toe te voegen Mertons studie over referentiegroepen, die „alle bestaande beschouwingen over het onderwerp groep op slag tot incompleet werk” maakt.¹⁾

Op blz. 179 schrijft Thoenes: „Over de uiteindelijke vorm laat de omvattende (?) theorie ons voorlopig in het ongewisse. Het is alsof de bouwmeesters hebben gezegd: laat ons voorlopig goede bakstenen maken . . .” enz. En op dezelfde bladzijde: „Geen enkele onderdelenconstructeur verklaart dan ook duidelijk, waar zijn onderdeel in de grotere theorie past, hij kan dat ook niet, omdat hij nog niet weet, hoe die eruit zal zien”.

Inderdaad. Het „alsof” hierboven kan wel weggelaten worden als Merton (in beide drukken, nieuwe druk blz. 6) schrijft: „Enkelen praten, alsof zij hier en nu formulering verwachten van de sociologische theorie, geschikt om wijde gebieden van nauwkeurig geobserveerde details van sociaal gedrag te omvatten en vruchtbaar genoeg om de aandacht van duizenden onderzoekers te richten op bepaalde, welomschreven problemen van empirisch onderzoek. Dit is — vind ik — een voorbarig en apocalyptisch geloof. Wij zijn niet klaar. Het voorbereidende werk is nog niet verricht”.

Hierdoor is Thoenes' gehele paragraaf 2 „het ideaal der perfecte alomvattende theorie” in deze vorm voorlopig overbodig.

Ad. 3. Zonder commentaar worden vier citaten Polak gegeven over het waarde-oordeel. Het vijfde citaat luidt: „De herfundering der wetenschappelijk ware oordelen in het algemeen en de fundering der wetenschappelijke waardeoordelen in het bijzonder houden ten nauwste verband.”

Na deze niet nader toegelichte uitspraak vervolgt dan Thoenes zelve weer: „Voor zover deze uitspraak „wetenschappelijk ware oordelen”, wat dat dan ook zijn mogen, duidt op een ge-

¹⁾ Karakteristiek van J. A. A. van Doorn in zijn bespreking van Mertons „Social Theory and Social Structure”, 2e druk, Soc. Gids, sept. 1959.

dachte aan meerdere acceptabele basisoordelen, zou ik mij graag bij de gedachtegang aansluiten”.

Achter al dat citeren schuilt de volgende redenering:

1. de wetenschappen kennen verscheidene waardeoordelen;
2. er is een nauw verband tussen die waarde-oordelen en de wetenschappelijk ware oordelen;
3. er zijn dus ook verscheidene wetenschappelijk ware oordelen. (Ik volg hier Thoenes. Logisch volgt 3 niet uit 2. Daarvoor zou het „nauwe verband” gepreciseerd moeten worden. Dat is door mij gesteld als een correspondentie één aan één tusschen de waarde-oordelen en de ware oordelen);
4. er zijn dus ook verscheidene (acceptabele) basisoordelen. Aannemende, dat dit alles juist is, dan is er nog steeds veel onzeker gebleven. Zo bij 1e. Moeten wij hieronder verstaan, dat één bepaalde tak van wetenschap, bijv. de sociologie, één bepaald waardeoordeel hanteert, in tegenstelling met bijv. de biologie, die op haar beurt een ander, bepaald, waarde-oordeel gebruikt?

Blijkbaar niet, want dan zou de consequentie zijn één, hoe dan ook bepaald, stel basis oordelen voor de sociologie. Het maakt dan geen verschil of men dit bestempelt met „waarde-vrij”, of, zeg, waarde N.

Wil 4 dus gelden, dan moet voor 1 gelezen worden: binnen een bepaalde tak van wetenschap hanteren we verscheidene waardeoordelen.

Ik nodig Thoenes uit de verschillende in de sociologie geldende waarde-oordelen in een volgend artikel te bespreken, daarbij aan te geven, welke ware oordelen en basisoordelen daarmee corresponderen en aan te geven welke groep waarde-oordelen, ware oordelen en basisoordelen de voorkeur verdient in het wetenschappelijk verkeer.

Eenzelfde vaagheid geldt ten aanzien van de citaten uit Freyer. De menselijke wil wordt „ingevoerd” als een belangrijke vormgever van het maatschappelijk proces. Wie zal het ontkennen? De sociologie behoefde echt niet op Freyer te wachten om hiervan overtuigd te zijn. Iets anders wordt het als Thoenes (c.q. Freyer) eist incorporatie van het wilselement in de theoretische vormgeving of een theoretische verscheidenheid, gebaseerd op een variëteit van wilsinstellingen. Hoe dit dan wel moet gebeuren, geeft Thoenes niet nader aan en terecht, want het is volslagen onmogelijk.

Theoretiseren is namelijk (wetenschappelijk) denken. Dat denken kan gestimuleerd worden, aangezet worden, geremd worden en wat al niet door de wil, maar het behoudt zijn eigen structuur, met zijn eigen regels, die ook niet veranderen met

het constateren (door het denken) dat er verschillende wilsinstellingen zijn. Heel terecht wil dan ook Thoenes op blz. 181 zijn theorie gebruiken tot *predictie* in het eigentijdse gebeuren (strikt genomen een contradictie). Predictie kan alleen na en door het denken.

Over Mannheims denkbeelden is boven al iets gezegd.

Paragraaf 2 „Het ideaal der perfecte alomvattende theorie”, essentieel voor Thoenes' betoog, maakt ons, — op de keper beschouwd — met alle citaten uit Freyers en Polaks studies en de opmerkingen over Mannheims kennistheorie, nog niet duidelijk wat de bezwaren zijn tegen een bepaald ideaal der perfecte alomvattende theorie.

4. Anti Thoenes

Ad. 4. Een Freyer-citaat beschrijft de — vroeger vaak gesignaleerde — tegenstelling tussen de Amerikaanse en de Europese sociologie. De kenschetsing van die tegenstelling deed mij eerst veronderstellen dat het citaat gekozen was in een ogenblik van onbedachtzaamheid: wat in de jaren dertig misschien gold, hoeft voor 1959 niet meer waar te zijn. Maar de laatste alinea van Thoenes' artikel opent als volgt: „Nadat ik deze voorbeelden had gekozen, is het mij opgevallen, dat ik vrij consequent de meningen en opvattingen van enkele leidinggevende Amerikaanse sociologen terzijde heb geschoven om plaats te maken voor die van Europese.” (In onzuiver Nederlands staat hier een onjuistheid: de opvattingen van de Amerikaanse sociologen zijn niet vervangen door de meningen van Europese. Er wordt niet meer gedaan dan verwezen naar enkele Duitse werken).

Er volgt nog een uitnodiging tot „theorievorming, afgestemd op de vragen, die ons in dit werelddeel bezig houden.”

Het een met het ander suggereert, dat de tegenstelling tussen de Amerikaanse en de Europese sociologie inderdaad nog steeds zou bestaan. Het Freyer-citaat is dus wel degelijk een bewuste keuze geweest. Welnu, hierin heet de Amerikaanse sociologie statisch, naïef, met een technisch constructieve houding en de Europese dynamisch, met aandacht voor het geheel, en de wil tot een politieke houding (!!) tegenover het heden.

Ter weerlegging van dit beeld op Merton te wijzen, die ampel gebruik maakt van de werken van Simmel, Weber, Mannheim enz. heeft nu geen zin, want hij zou een witte raaf kunnen zijn. Liever verwijs ik naar de inleiding, die René König schreef als redacteur bij het Fischer Lexikon „Soziologie” (1958). Hij wijst erop, dat in de V.S. achter elkaar vertalingen verschijnen van Max Weber, Pareto, Simmel, Durkheim, Marcel Mauss enz. en omgekeerd hoe in Amerika belangrijke werken verschenen zijn voor de sociologische theorie, met name die van Talcott Par-

sons, Merton en G. C. Homans, die men beslist niet veronachtzamen mag. Dit is wel een heel ander beeld dan door Freyer geschetst en door Thoenes aangehaald. Het is waar: voor Duitsland moet König een volslagen gebrek aan theoretisch werk vaststellen. En waardoor? Doordat men in 1933 zijn „politieke houding” kreeg, ook de Duitse sociologen, en dit leidde tot . . . volledige stilstand voor de sociologie.

5. Niet pro Zetterberg

Nee, ik geloof, dat Zetterbergs bijdrage bepaald niet waardevol is, maar wel dat het werk i.h.b. van Merton direct in Europa bruikbaar is en dat men zich verheugen mag in het steeds meer naar elkaar groeien van Europese en Amerikaanse sociologie.

Anders gezegd: er valt veel voor te zeggen, om Zetterbergs „On theory and Verification in Sociology” af te wijzen, maar „de gangbare versie van middle-range-theory” is zeer waardevol. Thoenes' artikel geeft noch bevredigend aan wat daarop aan te merken valt, noch wat het alternatief is.

ANTWOORD AAN OPPONENT VAN STRATEN

door P. THOENES

Hartelijk bedankt voor het corrigeren van mijn taalfouten. Uw beschouwing zou mogelijk aan waarde gewonnen hebben, wanneer U het daarbij gelaten had.

U geeft echter nog vier punten, die U aanleiding geven mijn artikel af te wijzen.

1. Onvoldoende kennis van publikaties betreffende het besproken onderwerp

Het enige werk, wat U in dit verband noemt is, de tweede druk van Mertons Social Theory and Social Structure. Ik heb het genoeg gehad als assistent bij een candidatencollege onder de eminente leiding van Professor van Heek, het gehele afgelopen academisch jaar aan dit belangwekkende boek te mogen wijden. Mijn citaten uit de eerste druk, zult U in de tweede druk ongewijzigd terug kunnen vinden. Ook de tweede druk geeft echter behalve het geciteerde geen uiteenzetting over het waarom der middle-range theory. Het geeft slechts mogelijke toepassingen. Vandaar dat mijn verhandeling zich niet op Merton maar op Zetterberg baseert. Het is jammer, dat U zelf geen enkel citaat uit Merton geeft, waaruit zou kunnen blijken, dat ik iets essentieels over het hoofd gezien zou hebben. Voorts behoud ik mij aanbevolen voor een artikel van Merton, waaruit blijkt, dat hij Zetterbergs opvattingen over zijn middle-range theorie desavoueert. Wat betreft Mertons beschouwing over Mannheims kennissociologie, vraag ik uw aandacht voor zijn voetnoot 85 op